

Прота Матеја Ненадовић

МЕМОАРИ

PORTALIBRIS

Прота Матеја Ненадовић
МЕМОАРИ

Copyright © PortaLibris, 2017.

Сва права задржана укључујући право на репродукцију
у било ком облику у целости или делимично.

I

Као што многогодишњи 'раст, кога нису громови ни ветрови срушили, почне сам од себе венути, и грану по грану губити, и све ближе свом се крају клонити, тако, драга децо моја, и ја, ког су непријатељске пушке и сабље срећно промашиле, кога су смртне болести обилазиле – осећам сада, да моје тело, по вечном закону природе, све већма слаби, и све се ближе гробу прикучује.

Ја нерадо о смрти говорим, али без икаквог стрâ очекујем последње вече мог живота; моје мисли не лете више у оне године у којима имам јоште да живим, него у оне у којима сам живио. Цела моја прошлост била је бурна и врло променљива, али без икаквог стрâ осврћем се ја на њу, и са задовољством и унутрашњом наградом пролазим у мислима све прошле године мог живота, и радујем се да ни на једно дело не наилазим, за које би ми совест штогод пребацити могла.

Бурна времена новије српске прошлости била су тесно скопчана са мојим животом; и као што су она променљива била, тако је и мој живот био променљив. Ја сам служио и господарио, поповао и војводовао; путовао по народном послу далеке путове и код куће мирно седио и у мојој башти воће каламио; војевао сам опасне ратове и уживао благодет општег мира; с царевима говорио сам слободно, а каткад збунио ме је говор простог кмета; гонио сам непријатеље и бежао од њи'; живио у сваком благу и изобилију и опет долазио до сиротиње; имао сам лепе куће и гледао

и' из шуме спаљене и срушене; пред мојим шатором вриштали су у сребро окићени арапски хатови и возио сам се у својим неокованим таљигама; војводе ишчекивали су заповести из моји' уста и опет судба ме доводила да пред онима што су били моји пандури на ноге устајем. – То је, децо, вечна променљивост судбине коју сам рано познао и на коју се нигда тужио нисам; из те променљивости научите: да се не треба у срећи гордити, ни у несрећи очајавати.

Те све промене у мом животу, Москва и Петербург, Варшава и Беч, где сам негда био, појављују ми се као сан моје младости. Већу част моји' современика и другова 'ладна је земља затрпала, млађи и вештији људи предузели су оне народне бриге и послове са којима смо ми управљали, отечество моје напредује, и ја радосно и задовољно повраћам се у ово скровито мало селце на огњиште моји' дедова, да се одморим од моји' трудова и да вас нејакe наставим на пут живота, да вас из малена научим љубити Бога и отечество. Промисао није могао лепшу забаву и занимање за моју старост дати, него да будем ваш учитељ.

Од 1793. године па до данас свакојакe промене биле су у Србији; ниједан тај догађај није учињен а да ја штогод не знам, или да нисам и собом учествовао. Цео тај простор мог живота и народни' збитија стоји ми јоште живо у памети; и што је старији који догађај, тим га се лакше и точније опомињем. О свему томе ја би' вам усмено приповедао, драга децо моја, али ви сте мали и не можете упамтити, а ја сам стар: лако могу умрети. Зато сам наумио да вам овде напишем: *яже видюхъ дюихъ и оиѣцы наши ѿовюдаша ми*. У овом мом приповедању не тражите савршенство историописца, ни строги ред догађаја. За то треба вештије перо; и ја се надам у ком народу појаве се јунаци и људи заслужни за отечество, тај ће народ родити и оне људе који ће њи'ова

дела описати. Ја ћу вам овде написати само мој живот и она ратна и нератна прикљученија која су у мој живот уплетена; не тражите у овом мом приповедању историчке свезе, ја не могу догађаје све по реду овде забележити, него ћу и' писати кад се ког опоменем. Ја знам да ће исте догађаје доцније много перо описати вештије, али истинитије неће.

Ја сам се родио 1777. године у селу Бранковини, сат и по од Ваљева, од оца Алексе и матере Јоване из куће Ђелмашевића из Гвозденовића. Мој деда звао се Стеван, његов отац Петко, а његов – Станоје, који је негда био кнез у ваљевској нахији. Кад сам био јошт мали, причала ми је моја баба Манда, да су се наши стари доселили од црногорске границе из Бирча. Онда је овај крај Србије био готово сасвим пуст, не знам, или је то било због каквог иселенија, или су Турци народ растерали, или је куга поморила. Из 'Ерцеговине, као што и сада, непрестано су насељавали ове крајеве. Причала ми је моја баба и то: да је слушала, да наши стари, кад су се из своји' крајева овамо кренули, да су учинили завет, да се онде стане и населе, где чују вола да без одмора највише пута рикне; и тако, кад су дошли на бранковички вис, чују вола где је необично много пута једно за другим рикнуо, и одма ту се зауставе и населе, уверивши се по томе рикању да ту мора добра и плодна земља бити. Друга племена, која су имала завет да се онде стане где нађу пчеле у грму, отишла су у Мачву.

Мој отац и мати имали су осим мене јошт пет синова: Николу, Петра, Григорија, Димитрија и најмлађег Симу, који је у Ћесарији учио војену академију и био кадет, а после са ћесарском војском ишао у Италију (он је 1813. године постао војвода). Како се Србија наново побунила, он пређе у Србију, и књаз Милош учини га одма војводом, но он јуриши са Дринчићем на Дубљу на шанац турски, и

погину обадва 13. јулија 1815. године; ту је онда које погинуло које са пашом живи' у'ваћено око 600 Турака. – Мој отац и мати имали су јошт више деце, но ја њи' упамтио нисам, а читуља је изгорела, кад су нам уз Карађорђев рат куће погореле, само још три сестре памтим: Станију, која је била удата за Живка Дабића у Јаутину, Марицу за Јованом Вилотијевићем у Ваљеву, и Марију удату у Таково за по-па-Павлова брата Матију. Мој отац имао је више сестара и браће од који' само најмлађи његов брат Јаков јоште живи, који је у време Карађорђевог рата био командант ваљевске нахије, а после дошао на моје место у Совет српски, а ја одем у војску на Дрину. Његово име наћи ћете често у мојим рукописима. Он живи сада са својим синовима и прочом породицом у Русији, у Хотину. Ако ја пре умрем а они се дотле не врате, немојте заборавити да тамо имате стричева, браће и сестара, које још нигда нисте видели.

Отац ми је причао: кад су Немци хтели војну на Турке да подигну, слали су му прокламације те је он бацао кроз прозор у џамије ваљевске, но Турци не поплаше се, него кад виде да ће рат почети зађу по селима и покупе све оружје од Срба и однесу у Ваљево. Они зовну њега и рекну му: „Узми, Алекса, сто пандура, па иди те чувај од Палежа до Ушћа, да каури крадом не пређу.“ „Ја им кажем – прича мој отац – да у момака нема пушака, јер су они све покупили, него да ми даду пушке. Они одма даду ми за 100 људи оружје, те ја одем и наместим страже покрај Саве од Палежа до Ушћа, а ја с неколико пандура и Турака покатакд прођем и страже обиђем. Кад – једне ноћи нестане свију чамца што су били с наше стране на Сави! Доцније чуо сам да су Немци за једну и ту исту ноћ, од влашке границе уз Дунав и Саву до Дубице, све турске лађе одузели и на ону страну превезли. То је било уз наш божићњи пост (1787. године). У исто време били су спремили Немци две пуне лађе

војника, да ударе на доњи град и да уђу на Су-капију. Пре тога уговори с њима Јован Чардаклија, и Ђикић, и Влајко [Стојковић] Београци, да им капије отворе. Они су били многе градске топове ексерима затворили, кључеве друге од капије начинили и Су-капију целу ноћ уочи Воведенија отворену држали и на војску ћесарову чекали; но војска не дође, али заиста били су се навезли у Земуну, но не извезу се на Су-капију него поред града низ Дунав оду и изиђу на Борчу, изговарајући се после да нису могли од магле погодити Су-капију, али по свој прилици они су се бојали какве преваре и нису смели. Чардаклија и Ђикић и Влајко некако побегну, но неколико од њи'овог друштва Турци у'вате, па су им све од луча цепке под нокте ударали, док и' с тим мукама нису поморили." (На годину дана пре тога они согљадатељи који су по Србији 'одали и народ спремали за Немачку Крајину, одвели су са собом много момака из Србије, који су се више Варадина у Каменици егзерцирали; међу прочима био је Исаило Лазаревић из Уроваца, Кићан из Златарића, Иван из Мислођина, које сам и ја доцније познавао. Исаило Лазић погинуо је од наше стране први на Бељини, кад смо се 1804. године почели с дахијама тући.)

„Ја сам чувао – прича даље мој отац Алекса – да не пређу Немци, а непрестано сам преко Саве – гледао и једва чекао кад ће прећи, док уз наше месојеђе 1788. године пређе Кићан, Исаило, Иван и са њима некакав господин Мијушко, донесу нешто барута и један добош, и кажу ми да и' је цар послао да се дижемо на Турке, да и' тучемо и гонимо, док и велика војска не пређе. Нису имали никаква писма и никакве царске оправе, и ја се почнем сумњати, но опет поверим Ивану и Кићану, јербо су моји људи и стари познаници, а и мило ми буде да се час пре турског зулума избавимо, јер нам је био сасвим досадио. Ја одем оним Турцима што су са мном патролирали и кажем им: „Није

вајде, не могосмо сачувати, Немци ево де пређоше, но ви идите у Ваљево и поздравите аге да ја више не смем доћи у Ваљево, јербо од ови' каура не смем одустати, јер ако побегнем, они ће ми кућу запалити, итд. Турци уплашени оду што су брже могли, а ја се вратим несрећном господину Мијушку, и он окрене мени говорити: „Цар је мене послао к теби да ти које највредније људе знаш позовеш, да се дигну да вароши палимо и Турке бијемо.” Ја тако и учиним и одма пошљем по једног човека Лазару Илићу у Јабучје, Петру Јеремићу у Ракаре, Малом Јанку у Оглађеновцу и Милисаву Милошевићу у Орашац, и поручим им: да је час избављења приспео и нека купе чете сваки у свом крају, и нека буду спремни на први мој позив да идемо да ударимо на Ваљево. Турци из Палежа и Уба побегли су били, како смо страже почели чувати. Мени је узгред било – прича мој отац – подићи сву моју кнежину, и вративши се кући све на бранковички вис са собом извести. Кад дођемо ту мојој кући, пошљемо најпре одабране четнике, те све српске породице и њи'ову стоку у планину Посово, војсци за леђа, уклоне, а онај други крај кнежине у планину Словац у збегове сместимо. А потом ишли су четници те догонили турска говеда војсци за 'рану, и уговорили смо међутим са Малим Јанком, Ракарцем и Лазаром из Јабучја у који ћемо дан на Ваљево ударити.” (Но Турци пређе тога, како су видели да ће рат започети, дозволи су кнезове и кметове, узели од њи' коње и пратиоце, те су сва движима добра, а тако исто и жене и децу испратили у Ужице и Соко, а неке и преко Дрине, а они, сами војници, у Ваљеву остали.)

„Оде наша војска са виса на Ваљево али ни у половине није било оружја (јер су били Турци пређе све покупили што се није могло по шумама у кладе сакрити). Но многи су брезове тојаге заострили, и, штоно рекну, који колац који проштац узму и ударе са три стране на Ваљево. Турци

Ваљевчани изађу пред њи' у Љубостињу, дочекају и' и ту се потуку. Но кад у том боју турска поглавица Омерица погине, а с други' празни' страна Петар Ракарац и Мали Јанко продру у само Ваљево и празне куће запале, онда Турци почну бегати Чачку и Ужицу." То ми прича отац, а и ја јошт памтим, како сам онај дан из планине Посова излазио и с другом децом како сам се на виноградске плотове пењао, да можемо боље видити како Ваљево гори. То је било на наш Чисти понедељник 1788. године [28. фебруара].

„Ми смо гонили Турке до Чачка – прича даље мој отац – наша је војска била из саме ваљевске нахије. Код Чачка Турци нас добро дочекају и убију нам 27 добри' момака, но ми опет и Чачане и Ваљевце (Турке) растерамо и сав Чачак попалимо; потом вратимо се у Ваљево. Оно кућа што није било изгорело, Срби раскопају, пенџере и врата и све што се могло одвојити поодносише, и кад пљачке неста, готово сви својим кућама одоше а с нама мало остаде. У то време било је у Ваљеву 24 џамије, и говоре да је било преко 3000 кућа турски', а 200 хришћански'. Ми дотерамо из села четнике, али како се набирају ексера из пожара, они онда оду опет кући. Говорим ја једнако Мијушку: „Пиши нека ћесар шаље што пре своју војску, пак ћемо лакше и наше војнике у скупу држати." А он ми све од дана на дан одговора: „Писао сам, писаћу" или: „Војска ће скоро прећи" итд. Истина поред границе, од Земуна до Митровице, врло је много спремне војске лежало; али то је све бадава, нема је на овој страни. У то време чује се да ће ћесар Јосиф доћи у Срем, у манастир Фенек, да види где се профунта пече. Наскоро после тога поручи мени из Бољеваца неки Арса Андрејевић, мој стари познаник (он је рођен у Ваљеву, па убио Турчина и утекао у Срем) да идем да видим цара. Кад ја кажем Мијушку да хоћу да идем да видим цара, не беше му мило, него ми рече: „Остани ти у Ваљеву, а ја ћу ићи у

Фенек. – „Немој, господине Мијушко’ рекнем му ја, него да ја идем да видим цара, јер то ми је највећа жеља, а ти си га сто пута видео. Ја му нисам казао да је мени Арса поручио да идем. Мијушко не смеде никако сам да остане, и кад види да сам навалио да идем, пође и он, изговарајући се да има важни’ послова тамо.”

„Одемо у манастир Фенек, и ја се одма састанем са Арсом Андрејевићем, с којим сам живио као с братом. Сутрадан одем са Арсом на један доклат, одакле смо гледали врло много свакојаки’ официра у манастирској порти. И ја се зачудим – прича ми мој отац – кад ме Арса запита: „Видиш ли, Алекса, цара?” – „Како ћу га видети, кад га ту нема?” одговорим му ја, и почнем гледати по свој порти и по свима доклатима не би’ ли где цара могао наћи. „Оно је цар Јосиф! – вели Арса – што стоји код оног кочијаша, што маже интов, и штапићем показује куда кочијаш треба да намаже.” – „Шта, Арсо, да од Бога нађеш!” повичем ја зачућен. „Зар су у вас такви цареви? А камо му велики ћурак и велики каук на глави, ако не већи а оно бар као у нашег везира у Београду?” Сад рече мој буљубаша Никола Арсенијевић из Вукићевице, који беше са мном дошао: „А нуте г’, кнеже, Бог и душа, како су му ноге танке, не има ни чарапа у чизмама, но голе ноге, а ми се уздамо да и нас ођене, а и он бос иде.” Насмеја се Арса и каже: „Тако носе сви крштени цареви, а не као ваши Турци!” и проче. Ми смо одатле гледали цара догод није у собу отишао.”

„Доцније дође један официр к нама и запита: „Ко је ту кнез Алекса?” и Арса му одговори: „Ово је’ и пружи руку на мене. „Хајде’ вели, зове те цар!” – Кад рече: „Зове те цар’, прођоше ме мрави од пете до перчина. Паде ми на ум што су ми Турци приповедали: да се цар не може видети, и који га год види, мора му од стрѣ доња усна препући. Но одма помислим: ја видо’ цара у авлији и усна ми не препуче, а

и није страшнији ни од једног београдског везира. Хајде, па што Бог да. Каза ми Арса, да не ваља у skut љубити као везира, но само се гологлав поклонити. Кад уђем к цару, ја тако и учиним. Код њега стојао је толмач. Пита ме: „Јесте ли ви Алекса, кнез ваљевски?“ – Ја му кажем да јесам. – „Па шта сте тамо радили; и како с Турцима стојите?“ – Ја кажем да смо све добро радили, да смо Турке све отерали из Палежа и Уба и да смо Ваљево и Чачак попалили. – „А ко вас на то све наговори и подиже?“ – упита цар преко толмача. – „Господин Мијушко!“ – одговорим ја. – „Који је то г. Мијушко?“ – Ја кажем да је он прешао и подигао нас у име цареве, и да је сада и он овде. Цар спусти обрве на очи, и пошто мало поћути, рече нешто немачки једном официру, који одма отрча напоље. Цар се разговарао са својим толмачем не знам о чему. – ја ћутећи тако мислио сам: „Мој господин Мијушко, наопако ти било, ти си међер нас преварио те смо као тићи без перја врло рано излетели из гњизда на лапавицу.“ И ја се тек сада уверим о ономе, о чем сам често сумњао, тј. да је то лажа нека; а ја сам мислио да је он најпре с царем вечерао, па онда међ нас прешао: тако је умео лепо лагати.”

„Утом дође с оним официром и Мијушко. Пита га цар: тко је он и шта је тамо радио и ко га је на то послао. – Замуца мој г. Мијушко: „Ваше Величество... Ваше Величество... ја сам шнајдер! – па сам видно војску где се спрема на Турке, па сам узео нешто барута и један добош и отишао сам кнезу Алекси те кренуо народ и Турке растерали.“ Цар нешто рече немачки – а он се поклати па оде.

„Потом цар Јосиф окрете се к мени и упита: „Кад сте истерали Турке из Палежа, Уба, Чачка и Ваљева, куда сте и’ отерали?“ Ја му на то одговорим сасвим весело, да смо и’ отерали чак у Соко и Ужице, а неке чак преко Дрине. – „Гут!“ одговори цар смешећи се, „а колико је до Ужице, Сокола и

до Дрине од ваши' места?' – Кажем му ја, да од наше нахије до Сокола има 4 сата, до Ужица 7, а до Дрине 8 сати. – „А где су њине жене и деца?“ упита даље цар. Ја му кажем да су са собом одвели. „А где су ваше жене и деца?“ питао је даље, и ја одговорим, да наше жене и деца седе код своји' кућа. – „А кад Турци', почне цар мало узвишенијим гласом, „сместе и осигурају тамо своје жене и децу, пак онда узјашу на своје хатове и на вас ударе, куда ће онда ваше жене и деца?“ На то му нисам ништа умео одговорити, до само слегнем раменима. Цар примети на мени ту забуну и бригу, пак после неког кратког ћутања рече ми сасвим благим гласом: „Мој драги кнеже, ја се од вас и од тога народа уздам и надам да ћете ви помоћи мојој војсци, мога и вашег непријатеља прогнати. Али то што сте сада чинили и бунили се да сте тек после годину дана, кад би моја војска прешла и вас и ваше фамилије себи за леђима оставила! Ја сам спремио 300000 војске, и хоћу, и мислим да ваше отечество од Турчина очистим, но хоће ли Бог дати, то не знам. Већ сад идите и чувајте народ и уклањајте га у планини да се не пороби, а моја ће брига бити за вас' – и даде ми сто дуката.”

„Тај исти дан зовне ме Михаљевић на вечеру, с којим сам се познавао и добро живио. При растанку с њиме рече ми: „Идите одма у Ваљево и чету скупљајте и држите у скупу; ја ћу вам послати једнога фендрика с неколико фрајкора и чувајте народ, да се не пороби, а и мене ће скоро цар послати, да на Забрежју шанац начиним и топове превезем, но треба, кад време буде, да и ви људе пошљете да шанац помажу копати'.”

„Ја одем у Ваљево – прича мој отац – и опет почнем чете скупљати, међутим дође фендрик Јован Вујадиновић (он је први Србин из Срема, из села Товарника, чини ми се, добар јунак и погibe после на Соколу, кад смо на Калкан јуришили). Тај Јован доведе са собом око 30 фрајкора. Међутим

неки Гуша, поглавица бачевачки, скупио је био своју чету и дошао у Лесковице, одвео седам роба и отерао много оваца. Ми покупимо чету и са оно 30 фрајкора одемо тајно преко планине; ноћу се прикучимо Бачевцима, и оданде у зору ударимо на обадва места, и заробимо 70 душа. Турци се жестоко почеше бранити; њи'ов старешина Гуша Муста-баша узја на хата а мач у руке и управ потрча сокаком, а Ђока Мићановић (из села Клинаца, сат и по ниже Ваљева, који је доцније постао стражместером) дочека га насред пута и карабиљ опали, а Гуша падне с коња мртав, а Ђока притрчи, узме његов мач, одсече му главу, хата његовог у'вати и узјаше. Други се Турци затворише у џамије и кулу, којима се без топа ништа не може учинити. Бачевци су Дрини на обали према Осату. Стаде вика Турака из Босне, са оне стране Дрине: „Хај, браћо, удрите се, не дајте се! ето нас у помоћ к вама!“ Пак низа сва брда потрчаше Дрини. Ми куће попалисмо, робље и стоку отерасмо. Златарићско пак робље и овце повратисмо сваком своје, а турско робље пошљемо у Немачку” (И ја сам ово робље турско видио, кад су и дотерали на Врану, где је логор био, и где су сада виногради. Шанац и логор на Кличевцу доцније основан је. У та времена и Коча доле око Мораве подигне чете и Турке почне тући, зато и сада Моравци зову оно време „Кочином Крајином” а за ћесара Јосифа рат ништа не знаду него мисле да је Коча заратио. Коча је био из јагодинске нахије, села Ланишта, био је најпре добар свињарски трговац, а после добар јунак.)

Ово што ћу сад да вам пишем, причао ми је мој отац Алекса да су њему његови стари причали, а он није запамтио: – Кад су саме спа'ије с царским бератима у Србији биле, узимали су од сваког жита, кроме ситне проје, десету оку; на ожењену главу узимали су по један грош, и то се звало главница, и баштеницу 20 пара узимали су за све

ситнице, тј. што се сеје у баштама; на једну кошницу по оку меда или наплате пошто је мед био; на казан 2 гроша; наједио маторо крме 6 пара – и који је спа’ија близу своји’ села, дотерају му по која кола дрва, и то је био сав данак спа’ијама. Осим тога плаћало се везиру, порез на мешћемску главу по сто гроша, а каткад и повише, а цару плаћало се арача по 3 гроша и 2 паре. Кнезови крили су главе, па кад у вилајету порежу све данке, долазило је по 7 или највише по 8 гроша на главу. После тога постали су читлуци, и јаничари завладају, који су имали у Стамболу великог јаничар-агу, а у сваком везирству опет мањег јаничар-агу. Онда Турци који неће да раде, дођу код свог јаничар-аге и упишу се у јаничаре, и то у коју орту који воли; и тако назове се прави син царев и ага, спа’ије, који су од старина са царским бератима били, баце за леђа и назову и’ папурима. Такав ага узме неколико момака, дође у село које му се допадне, сазове сељаке и каже им : „Рајо, ја сам царев син и ага, дајте, продајте ми се да сте моји, ја ћу вас од свакога зулума бранити, и који нема пореза и арача, ја ћу за њега у зајам давати.” Сељаци обично много се томе противе, али то им ништа не помагаше: он натури сељацима по 200–300 гроша, па каже спа’ији те му направи темесућ и тапију да су сви сељаци томе и томе аги продали све своје баштине, и тако ти он онда постане читлук-сајбија, и колико год спа’ија узима од свог села, толико и он, а каткад и више.

Тако су причали моме оцу да су читлуци постали који су до немачке крајине трајали. После рата изваде кнезови 1793. године хатишериф да у београдском пашалуку не буде читлук-сајбија ни ага, нити њиови’ десетака, него само да се даје спа’ијско и царско. Но тога пашалука читлук-сајбије умоле београдског везира (што је био пре Муста-паше) да они буду аге, као што су и били, и да купе своје десетке и проче. Дођу кнезови о Митрову-дне од

свију нахија да порез порежу; везир, Шашин-паша, проучи тај ферман, и каже да је цар помиловао аге, и допустио да опет буду као што су и били, „но идите у вилајет” – рече паша кнезовима – „отишле су аге да купе своје, кажите раји да се не противи царској заповести.” Кнезови на то сви сложено одговоре: да они то не смеду народу казати, јербо ће и народ побити камењем, – и да би Турке већма уплашили, придаду, да ће они (кнезови) морати у Немачку од народа бегати, ако са таквим гласом пођу у вилајет. – Онда је Мустафа Шинигџић био бина-емин (главни настојатељ кад се какво зданије прави) и оправљао је и покривао у доњем граду касарне, што је Немац у рату попалио; мој отац Алекса, због тога што је томе Хаџи-Мустафи много грађу за касарне низа Саву слао, познавао се и живио с њим добро, зато оде к њему и пожали му се на тај агински ферман. – „Знам ја,” рекне Хаџи-Мустафа, „ко је тај ферман извадио, но ако ви хоћете, ја ћу то лако покварити.” – „Хоћемо за Бога и помагај” одговори му мој отац, и замоли га у име свију кнезова да ради о томе. – „Идите и тајно начините сваки мизаре (прошенија) на цара”, рекне му Мустафа, „и ударите што више можете имена, и који нема мура (печата), нека прст притисне.” Тако кнезови, сваки напише мизаре и на јаничаре тужбу што већма могу учине, многа имена потпишу, прсте и мурове ударе, а потом тајно однесу бина-емину. Он им рече: „Чекајте ви ту (у Београду), одговор ће одма доћи.” Кнезови остану да чекају одговор на њина прошенија из Стамбола.

Везир је био јаничарски пријатељ и ништа није знао о томе, и кад види да се кнезови не разилазе из Београда, зовне и себи и рекне им : „Зашто не одлазите ви да народ советујете, да се когод не би противио царском ферману, него да приме своје аге?” На то изговори се мој отац, да је много јачије догонио у град за оправке касарне, и да има

са бина-емином рачуне, а кад сврше рачуне, да он и опет у народ не сме ићи, да им саветује да приме ферман јаничарски, јер ће га народ камењем затрпати. Тако су и сви други кнезови говорили, и опет су казали да ће морати сви од народа у Немачку бегати. После тога гдекоји се кнезови прикрију а мој отац, под изговором да рачуне прегледа, договарао се непрестано са Хаџи-Мустафом. Петнаести дан од тога дана, дотрчи татарин из Стамбола, и донесе нов ферман. – Причао ми је буљубаша мог оца, Лаза из Трлића, да је татарин утрчао у варош непрестано вичући: „Мазул Шашин-паша, мазул! Хазур Хаџи-Мустафа-паша, хазур! хазур!”

Сутра рано стари везир изађе из града, а нови Хаџи-Мустафа-паша, бивши бина-емин, седне у сараје, а тугови му после од цара дођу. Кнезови дођу му и честитају, а он и саветује да иду сваки у своју нахију и да народ добро пазе, и да не даду никоме ни најмањег зулума да народу чини, но да се њему обараћају. То је било око 1794. године. Међутим, отишле аге и субаше по селима своје обичајне данке и десетке купити. У Београду пак био је неки Кара-Смаил, који је свуда, куд је год ходио, по 30-40 момака јаничара за собом водио; он се спремао да у Београду буде јаничар-ага, и слабо се Хаџи-Мустафа-паши покораво. Али Хаџи-Мустафа-паша, кад се утврди мало у граду, потпусти некога Турчина, те Кара-Смаила, кад је из амама изишао, кроз прозор једне куће из пушке убије. Његова дружина сва прсне и којекуда разбегне се, па тако и они што су се у села била разишли, како чују да им је старешина погинуо, поплаше се и сви побегну у Видин к Пасманцији, који се још пре тога осилио и од султана отцепио, и сав пашалук видински под своју владу узео, нити је што цару давао него све себи грабио. Сви ти бегунци зли и гори код њега се скупе. Сирома султан Селим седам је везира на Видин с војскама слао, да

победе Пасманцију, а и Хаџи-Мустафа-паша из Београда ишао је на Видин и жестоко се тукао. Други пак везири тајно су узимали новце (мито) од Пасманције и нису хтели од свег срца тући га. Ту је био послао султан Селим неколико низамске војске у зеленом мундиру, јер је Селим први почео низам уводити. Но напослетку Пасман-огла истури своју војску у поље на Хаџи-Мустафа-пашу и на оно мало низама, те све растерају. – А други су везири без боја побегли. И ту погине сребрнички паша, отац Хаџи-Сали-бега. (Тако ми је казивао из Ужица Асан-баша Дрљача, који је онде на војсци био, а после је био јасакчија уз нашег владика ваљевског Данила, заједно путујући и димницу купећи му.)

Пасманција остане независим у Видину; накупи јошт више војске плаћајући добро на месец; и тако сви зликовци из турског царства искупе се у Видин. – Хаџи-Мустафа-паша врати се с војском у Београд, а Пасман-оглу пошље своју војску, да Београд узме и сву Србију пода се покори, а и Босну да себи присвоји, да се лакше од султана бранити може. Дођу до Пожаревца и тамо су се с београдском војском добро тукли; београдске спаије врате и' у Видин. Тако су опет полазили и Пореч узели. Београдски везир нема доста војске, зато почне купити и он под плату војнике. Порез је био 7 и по до 8 гроша на по године како је у хатишерифу; сад везир подигне порез на 15 и на 18 гроша на по године. Кнезове држао је као своје синове; кад су год дошли к њему, по обичном поклонењу постоје мало турског обичаја ради, пак им заповеди те сви поседају, и кафу им даде, и, како ми је отац казивао, разговарао се с њима као са својим синовима; а и народ је био онда у најбољем спокојству, само што је морао давати велику порезу од 15 до 18 гроша. Трговина била је слободна; ко шта има, коме хоће и пошто може прода. Цркве и манастири стари почну

се оправљати и изнова градити давши само 500 гроша ве-
зиру за изун (дозволење); пак гради цркву гди хоћеш и ко-
лику хоћеш.

Сад ћу да вам причам о мени, па ћу после опет наста-
вити о мом оцу, што ми је причао, и што сам ја о њему и
оном времену запамтио.

Хајде да вам најпре кажем како сам књигу учио. Отац ме
даде јошт врло малена да код попа Станоја, нашег пароха,
који је близу наше куће седио, учим. Ја почнем учити у јед-
ном московском буквару кога су зачална слова сва црвена
била; и учио сам овако: „аз, буке, веде, глагоље итд.“, а сри-
цао сам овако: буке-рци-бр, виде-рци-вр, глагоље-рци-гр
итд. Од оно доба до данас јошт нигде нисам видео онаквог
буквара. Мој сиромаси попу, Бог да му душу прости, како је
он сам учио, онако је и мени показивао. Јер у оно време
у Србији нигде ни гласа ни трага од школа није било, но
сваки ђак, који је желио што учити, морао је попу или у ма-
настир ићи. Премда су сиромаси ђаци морали и на једном
и на другом месту служити и попине и игуманове коње се-
длати и раседлавати, опет је сваки радо сносио, који је же-
лио што научити и попу бити, за чим је онда сваки тежио,
јербо у Србији није онда било другога господства, кроме
бити кнез, поп или калуђер, а и пандур имао је неко мало
одличије.

Ја код попа Станоја изучим тај врлетни буквар, и поч-
нем часловац, и у месецослову научим свеце казивати, а
то ми је врло лако било из они' стари' календара, јер који је
крст пола окружен црвеном бојом, оно је мали светац, и од
подне може се радити; и који је сав окружен, то је велики
светац, и ништа се не ради, него вас дан седи и једи а не
ради. А зашто? Да те Бог не покара! Чујем ја где неке бабе, а
и неки људи, говоре мојој мајци: „Благо теби, сестро, кад ти
имаш сина у кући тако учена, те ти може свеце казивати,